

Celofánhártya múlt és jelen között

Majoros Sándor: Az eperfa nyolcadik gyökere

Magyar Napló Kiadó, 2013

1938. január 1-én a szilveszteri bálról hazatartó Kamjonkai-Szemző Dénes a jeges úton sofőrjével együtt belezuhant autójával a Ferenc József-csatornába, közvetlenül a híd előtt. Bár a hatóságok megállapították, hogy baleset történt, minden arra mutat, hogy másról volt szó, és a két ember halálát nem az ütközés vagy a fulladás okozta. De ha gyilkosság történt, vajon politikai indíttatású merénylet vagy egy családi bosszú áldozatai lettek? Majoros Ignácnak, az uradalmi sofőrnek miért kellett meghalnia kenyéradójával együtt?

Majoros Sándor *Az eperfa nyolcadik gyökere* című regénye 1938-tól kezdi felfejteni a családi történet szálaait. Majoros Ignác halálának körülményei megoldatlan rejtélyként sorsszerűen meghatározzák a hátramaradottak s a következő generációk életét. Az özvegy, Csáti-Szabó Júlia két kislányával hazaköltözik szülőfalujába, a bácskai Ómoravicára, a mai Bácskossuthfalvára. Az ő sorsával párhuzamosan megismerjük a kuruckodó Mohácsi Andrást és családját, valamint Papp Veronka nénit, a kocsmárosnőt, hogy egy-egy ponton aztán összekapcsolódjon életük. A Majoros-fiúk és a szép Mohácsi Terike házassága talán a rejtély kulcsához is elvezethet. Frigyükből megszületik az elbeszélő, s az ő növekedésének és világra eszmélésének története anekdotikusan mutatják be az utca, majd a falu mikrovilágát, amelyben a politika éppúgy árnyékként vetül mindannyiuk sorsára, mint a nagyapáéra egykor. Miközben a családörténetek megelevenednek, kirajzolódik a Kárpát-medencei falvak sorstérképe, s az egyszeri emberi sorsok is egyetlen nagy tablóvá állnak össze. Trianon, a második világháborús front átvo-

nulása, majd a kommunista diktatúra, s az úgynevezett konszolidáció: a közös történelmi tapasztalat része mindez. No meg az a magyar falusi világ, ami annyira hasonló szerte a Kárpát-medencében a mezei munkával, az életkörülmények nehézségeivel, a szokásokkal és babonákkal, valamint a csak nagyon lassan megérkező technikai fejlődéssel.

Az anekdoták sokaságának egyik közös eleme a látszólagos derű, a humor megannyi szintje. Majoros Sándor a legtragikusabb történetekbe is belecsempész egy-egy könnyedebb mondatot, ami aztán továbblendíti a történetmondásban. Maguk a családi történetek szikárabb elbeszélésben valóban nem adnának sok okot a nevetésre, hiszen a főbb fordulópontok meglehetősen tipikus magyar krízishelyzetek. Maga a kiindulópont, Majoros Ignác halála a közemberek kiszolgáltatottságáról szól: ha valóban merénylet áldozata lett ő és gazdája, a politikailag és gazdaságilag nehéz helyzetbe került Kamjonkai-Szemző Dénes, kinek ártott a sofőr s hátrahagyott családja? Miért kellett gazdájával együtt meghalnia? De sorolhatnánk a további történelmi momentumokat. Hogyan kerülnek az ártatlanok a történelem viháraiban a halál mezsgyéjére? Az édesanya, a gyermek Mohácsi Terike egy kosár palacsintával kezében az orosz hadsereg aknatüzéből kis híján nem menekül meg, s gyerekejjel a háború szomorú jelenségeit kell végignéznie. A háború alatt aztán az egyik rokon a Donnál elesik, a szomszéd bácsi hazatér – átlőtt torokkal. A nagynéni csendőr férjét már az új rend karhatalmistái végzik ki. A másik nagyapa, Mohácsi András önsorsrontó természetének

köszönheti, hogy rendszerellenes tevékenységért fogházba kerül.

Ez utóbbi történet kiegészül a kötet egyik legérettebb elbeszélésével, amikor is a Mohácsi család, anya és öt gyerek felkerekedik, hogy meglátogassák a Topolyán vizsgálati fogságban ülő édesapát. Miközben az olvasó mélysegesen együtt érez a nehézségek tömkelegével szembeálló családdal, végig is neveti a sziporkázó humorral előadottakat. A gyalogosan igyekvő kis csapatot utoléri egy óriási bácskai vihar, s ez összekapcsolja az övékét a Majoros-fiú drámai életpillanatával, akit egy hajszál választ el attól, hogy belecsapjon a villám, ami végül az udvaron álló eperfába vág bele. Ezzel aztán a szerző nemcsak közös életpontot talál az akkor még párhuzamosan futó pályák között, de egyben ki is tágitja a mindennapi eseményeket egy filozofikusabb szintre. A villámsújtotta eperfa egy szinte elpusztíthatatlan nyolcadik gyökeret ereszt, mintegy meghazudtolva biológiai sajátosságait, mert a köztudat szerint a fafajta hét sugárasan elhelyezkedő gyökérrel kapaszkodik a földbe. A nyolcadik gyökér egyenesen lefelé nő, a föld mélye felé, s átvágni, kihúzni szinte alig tudják később. A nyolcadik gyökér képe – ez az elbeszélői telitalálat – már előrevetíti az elbeszélő megszületésének és „selejttségének” megjelenését. Mindvégig azt sugallja, hogy ha a felmenőit ért szerencsétlenségek nem következnek be, akkor ő maga nem szülehet meg. Amikor pedig megszületik a gyermek, környezetének megítélése szerint „nem jól sikerült” kisfiú. Az a „negatívmitosz-alkotás” – ami valójában a regény egyik szervező eleme – az eperfa nyolcadik gyökerének szimbólumában teljesedik ki.

Attól kezdve, hogy 1956. július 27-én világra érkezik a kisfiú, végigkövetjük azt a rengeteg balesetet és kellemetlenséget, ami cseperedését kíséri attól kezdve, hogy az újszülött-megőrzőben lezuhan az asztalról, s úgy kell visszadögönyözni az életbe. A nagyfejű, szabálytalan fogsorú kis-

fiúval, aki sokat sír, és rendkívül félénk, nem életrevaló, a sorsszerűség ugyanazon hangnemében ismerkedünk, mint a korábbi családtörténetek esetében. Ez a narratíva az időt a szerencsétlenségekben és krízisekben méri.

Pedig hát a szokásos gyermekkori történetekkel találkozunk, sérülésekkel, betegségekkel, a félelmet lassan levetkőző, a világra rácsodálkozó kisfiúról. A világ körülötte pedig élettel teli, a Gyülekezet köz esti „tanyázásai” éppúgy hozzátartoznak, mint a lassanként gazdagodó életkörülmények. Az első közös tévézések, a mozi, az első déligyümölcsök, mind-mind apránkénti változások ebben a falusi létben. A katonarvosnak tanult Béla bátya és családjának története felvillant valamit a jugoszláv hatalmi mechanizmusoknak kiszolgáltatott életről.

A családtörténetet és a fejlődésregényt közös keretbe foglalja a nagyapa, Majoros Ignác halála körüli rejtély. A sofőr özvegye, Csáti-Szabó nagymama meggyőződésévé válik, hogy a merényletet a Kamjonkai-Szemzők iránti bosszúból az Ungár familia követte el. Mikszáth Noszty fiúnak nevezte regényében Kamjonkai-Szemző Gyulát, s a bácskaiak előtt az is nyílt titok volt, hogy Tóth Mari az az Ungár Piroska, akinek családja továbbra is Ómoravicán élt. A kései utódokat deportálták, majd visszatértek kúriájukba, de a kifosztott házból Mohácsi Terike még előbogarászott egy réz púderes szelencét. Majoros Ignác özvegye ezt a réz dobozkat a titok kulcsának tartja. Az a báj, ahogy a szerző a motívum elemeit lassanként adagolja, s éppúgy odakacsint Mikszáthnak, mint ahogy megmosolyogja a nagyanyai kitartást, megtévesztő lehet. A titokzatos halál utáni kutatás története fatalista kicsengésű, nyitott és végül lezáratlan marad. Mindez szervesen illeszkedik Majoros Sándor világába. Ahogy a rézszelence története és más fontosnak tűnő események eleinte lényeges elemként szerepelnek, s a végére érdektelennek bizonyulnak, szintén a „negatívmitosz-alkotás” jelenségében értel-

mezzethő, azt sugallja, hogy semmi sem olyan fontos, mint aminek látszik.

Ugyanakkor igenis vannak olyan erők, amelyek túlmutatnak az emberi élet apró-cseprő momentumain: az emberi lét a sors és a halál kiszolgáltatottja. Ha igaz az a mondat, amely keretként határolja körbe a regényt, miszerint „az élet sokféle lehet, de a halál egy és oszthatatlan”, nehéz értelmezni azt a kontinuitást, ami élőket és holtakat ebben a szemléletben összeköti. Az élők és holtak egymásnak üzenhetnek, sőt meghatározhatják a másik sorsát. „Minden egybefügg mindennel, a régmúlt és a távoli jövő történéseit csak egy vékony hártya választja el, ami olyan, akár a celofán: ha rátapasztjuk a tenyerünket, figyelmeztetést küldhetünk a mögöttünk bukdácsolóknak, hogy egy adott cselekedetünknek az őhosszjuk mért jövőben, ami ugyebár a mi jelen valóságunk, súlyos következményei lehetnek.”

A regény alaptétele mégis az a metafizikai félelem, amivel Majoros Sándor egész generációja súlyos alapélményét mondja ki, miszerint az ember legfőbb szerencsétlensége az, hogy nem irányíthatja sorsát. Ebben az összefüggésben akár Isten, akár a halott elődök, akár a rontás és átok, mind félelmetes és végzetes az ember számára. A rettegésen túl kényelmetlen is meglétük, hisz a sors irányításában közreműködő hatalmak szeszélyesek és kiszámíthatatlanok, s az embernek állandóan azon kell lennie, hogy ne haragítsa magára őket. „Ha magunk irányíthatnánk a sorsunkat, Isten senkinek se lenne érdekes, hiszen nem kellene félni a haragját vagy keresni a bocsánatát. [...] Isten csak így egzisztálhat, hogy a jövő iránt érzéketlennek és érdektelennek teremtett benünket.” Az Isten-féltő ateista nemzedék szorongásai válnak itt nyilvánvalóvá: úgy tagadja Istenet, hogy közben számol meglétével, sőt rettegi őt.

Kétely és megtapasztalás egyszerre jelen van, amikor az elbeszélő azokról a jelekről beszél, amelyek a jövőből a múltba hatnak vissza. „Csakhogy ilyen jelek nin-

cenek”, jelenti ki, s meg is magyarázza egy régi emlékét visszaidézve: „Valamilyik réges-régi hittanórán, ráadásul a reformátusoknál (...) a tiszteletes azt mondta: Krisztus után már senki nem kap jelet. Rögtön tudtam, hogy ez az egyik kulcsa a nagyapám körüli rejtélynek.” A jelek motívuma végigkíséri a regényt, állandó önellentmondásban, a „hiszem is, meg nem is” babonás légkörében. A „jelek” nyilvánvalóan más és más jelentéstartományiak az egykori tiszteletes úr szájából, aki Isten kijelentett igazságáról beszélhetett ebben az összefüggésben, másutt a tudomány szerint létező, illetve nem létező jelekről van szó, ami megint csak más, mint ami e sajátos szemléletben az elbeszélő számára megfogalmazódott.

Hasonló alapotívumként tér vissza az szolipszizmusból ismert elképzelés, miszerint mindaz, ami körülöttünk van, csupán képzeletünk játéka – káprázat. Azonban az elbeszélő éppen a halál közelségében teszi kérdésessé az elméletet: „Lehet, hogy igaza van abban, hogy a mindenség csak egy káprázat, de ha ezen a gondolatmeneten araszolunk tovább, az is nyilvánvalóvá válik, hogy nem most ér majd véget.” Mert *Az eperfa nyolcadik gyökerének* alapélménye a halálfélelem. Keretbe is a már idézett mondat foglalja a halál egyediségéről és oszthatatlanságáról, amely rámutat az alapgondolatra, miszerint a halál egyik legfélelmetesebb ismerve a kiszámíthatatlansága. „Így megy ez, kisfiam, a halál ideoda cikázik, mint a részeg ember, ha biciklire ül”, mondja bájos keresetlenséggel az édesanya. Az érkező szerencsétlenséget talán csak a babonás gyakorlatok képesek előre jelezni vagy elűzni. A halál félelmét erősíti az ateista szellemiség a maga rideg szókimondásával. A tanító úr nyilvánosan inti az embereket a Kék Galamb kocsmában, hogy ne reménykedjenek. „A lélek abban a formában, ahogy elképzelitek, nem létezik. Föloldódunk a nagy, fekete semmiben, vagy ha úgy jobban tetszik, átalakulunk rezgésekké, és kampec. Nincs föltámadás, mert állandóság sincsen. [...]

A biztos pont maga Isten lenne, de őrá nem lehet csigasort kötni.” Nemzedéki alapállást tükröznek a halál igazságtalanságáról szóló vallomások. A legriasztóbb az a tudat, hogy az emberre az élet után más nem vár, csupán a sötétség. Az már sajátos módon a majorosi világ része, hogy mivel halottaink a sötét ismeretlenbe kerülnek, nem szeretettel viseltetnek irántunk, hanem bosszúvágytól fűtve hajtják utódaikat a szerencsétlenségekbe. Az elbeszélő meggyőződése, hogy Ignác nagyapja igyekszik őt minduntalan a halálba taszítani, mert tudja, hogy unokája fogja felfedni elhunytának titkát. Ebben az összefüggésben ismét tetten érjük a negatív mítosz-alkotást. A múlt felfedése, egyben az elbeszélői attitűd eszerint durva beavatkozásnak minősül, a múlt megőrzésének és a történetek továbbmondásának igénye elveszti minden értékét és patosát.

A regény végső jelenete ugyanakkor választ ad a halálfélelem kérdéseire. Az élet lehet bármilyen jelentéktelen és szenzációmentes, valójában sokszínűségével, változatosságával örömet ad. A nagyanával folytatott beszélgetés pedig józanul megerősíti azt, hogy túl kell lépni a régi történeteken, amelyek a „rontást” hordozzák magukban, s így ránehezdednek a következő nemzedékek életére is. Vagy úgy, mint a nagymama, aki az életet a maga bölcsességével látja, vagy úgy, mint a kamaszó unokája, aki rájön, hogy a felfedezők kíváncsiságával és életszeretetével kell elszakadni azoktól a beidegződött félelmektől, amelyek leláncolnák. Mert nem kell fogal-körömmel kapaszkodni az ismerősbe.

Majoros Sándor a szeretetteljes humor és az anekdoták mestere. A derűs elbeszél-

és valójában sötét igazságokat rejt. Az elbeszélőnek ez a Janus-arca olykor ijesztő távlatokat nyit meg, ám a szülőföld iránti szeretetét el nem tagadhatja. A gyermekkorban történt apróbb-nagyobb események ugyanakkor időnként a banalitások sorába tartoznak, minden gyermekes család ismeri ezeket. Az apróságok felnagyítása elvonja a figyelmet az igazi drámáról. Talán ezért is van, hogy a kisfiú megszületése előtti történetek mélyebbek, tartalmasabbak, hiszen eleve a hagyományozódás útján többszörösen megszürt elbeszélések. A filozófiai háttérnél jó néhányszor botlik az olvasó ellentmondásokba, de miután az elbeszélő nem a bizonyosság meggyőződésével, kinyilatkoztatásként, hanem a tépelődések szintjén fogalmazza meg ezeket, nem vitatkozhatunk vele. Ugyanakkor egészen kitűnő jelenetek és képek követik egymást. Az egyik legsikerültebb ezek között az a megjelenítés, amikor megismerjük a Gyülekezet közi udvart és a két Majoros fiút. Először a varjak perspektívájából közelítjük meg őket a téli tájban, akárcsak egy Bruegel-festményen. A fejezetcímeik önmagukban is szépek és kifejezők, sajnálattal állapítottam meg, hogy a végén nem szerkesztettek be tartalomjegyzéket: megérdemelte volna a kötet.

Majoros Sándor színes életműve szinte mindig kapcsolódott Bácskához. Az *eperfa nyolcadik gyökere* ugyanakkor talán a legjobb az eddig megjelent kötetek közül. Ahogy a fa nyolcadik gyökere nyílegyenesen lefelé vezet, úgy ment le a szerző is a megőrzött emlékezet és a tudatalatti mély tartományaiba, hogy felszínre hozhassa onnan az idő rejtett kincseit.

Jakab-Köves Gyopárka